

Клименко М. О., д.с.-г.н., професор, Борщевська І. М., к.с.-г.н., доцент, Стецюк Л. М., к.с.-г.н., доцент, Буднік З. М., асистент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОЦІНКА СТАНУ ПАМ'ЯТОК ПРИРОДИ РІВНЕНЩИНИ

Проведено оцінку стану пам'яток природи Рівненщини. Було проведено вибірку серед усіх пам'яток природи за окремим найменуванням об'єктів: дерево, озеро, джерело, криниця, болото, рідкісні види рослин, рідкісні види тварин, червонокнижні види, відклади та відслонення. Запропоновано заходи та рекомендації для покращення стану пам'яток природи області.

Ключові слова: пам'ятка природи, вибірка, геологічні, гідрологічні, зоологічні, ботанічні, комплексні пам'ятки природи, природно-заповідний фонд.

Вступ. У цьому динамічному світі, українське суспільство потребує нових, міжнародно визнаних, інноваційних підходів до збереження територій й об'єктів природно-заповідного фонду, підвищення їх ролі у розв'язанні складних проблем охорони природи, реалізації завдань, передбачених Конвенцією про охорону біологічного різноманіття, як основи для сталого розвитку.

Пам'ятки природи (як природо-заповідні території) є ядром «екологічного каркасу» природних регіонів. Їх наявність забезпечує екологічну рівновагу. Також вони відіграють величезну роль у забезпеченні сталого розвитку, збереженні найбільш унікальних природних комплексів та ландшафтів, збереженні генофонду флори та фауни.

Основним завданням пам'яток природи є збереження природних комплексів у їх природному стані. Це унікальні, цінні в екологічному, науковому, культурному та естетичному відношеннях природні комплекси, а також об'єкти природного и штучного походження, для яких встановлений режим особливої охорони.

Аналіз останніх досліджень. Важливим завданням наукових досліджень природно-заповідного фонду є спостереження за природними процесами, а саме: захист видів, які знаходяться під загрозою зникнення, розширення зони природного існування певних видів; відновлення якості ареалів існування; покращення екологічного кон-

тролю за станом ґрунтових та водних об'єктів; захист цінних ландшафтів [2; 3].

На сьогодні питання охорони пам'яток природи як важливого елемента природо-заповідного фонду вивчено недостатньо, а населення не інформовано про необхідність збереження унікальних ландшафтів та рідкісних представників флори та фауни. Незважаючи на наявність наукових розробок вітчизняних учених, залишаються маловивченими питання оцінки стану пам'яток природи саме у Рівненській області [4; 5].

В результаті аналізу чисельних публікацій було доведено, що на природоохоронне середовище не існує єдиного узагальнюючого погляду. Дане середовище розглядається як екосистема чи як середовище знаходження природно-заповідних об'єктів та виробничої діяльності людей, тобто сукупність соціальних, економічних, природних і техногенних умов життя на визначеній території [2; 3].

Важливі дослідження об'єктів ПЗФ були проведені представниками природничих наук. У наукових працях багатьох вчених були викладені основи загальної концепції охорони природно-заповідних територій [5; 6].

Таким чином, у ситуації поглиблення екологічної кризи та постійного погіршення стану навколишнього середовища підвищується значення природоохоронних територій, зокрема пам'яток природи.

Методика дослідження. Для вирішення сформульованих завдань у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: метод системного аналізу, методи екологічного аналізу, зокрема польові спостереження й обстеження та маршрутний метод.

Матеріалами для роботи стали польові дослідження, які проводилися маршрутним методом у серпні 2018 року – жовтні 2019 року на території Рівненської області. Для знаходження природно-заповідних об'єктів-пам'яток природи використовувалась карта Рівненської області.

Сучасний стан пам'ятки природи визначався за наступною схемою:

1. Назва об'єкта.
2. Тип об'єкта.
3. Рік створення об'єкта ПЗФ.
4. Назва підприємства, організації, установи-землекористувача або землевласника, у віданні якого знаходиться заповідний об'єкт.
5. Адміністративне розташування та місцезнаходження заповідного об'єкта.
6. Рекреаційна цінність об'єкта.

7. Сучасний стан.

Список пам'яток природи був складений згідно даних Департаменту екології та природних ресурсів Рівненської облдержадміністрації станом на 01.09.2019 року. Визначення рослинних об'єктів проводилося за стандартною методикою за визначником рослин.

Постановка завдання. До ПЗФ області належать природні (природний заповідник, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища) та штучно створені (дендрологічний парк, зоологічний парк, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва) території та об'єкти.

Метою і завданням наших досліджень була оцінка стану пам'яток природи Рівненської області. Для досягнення мети було поставлено завдання: проаналізувати літературні джерела щодо природно-заповідного фонду Рівненщини; визначити роль та призначення пам'яток природи; виконати польові виїзди та фотофіксацію; оцінити стан пам'яток природи області; розробити рекомендації щодо збереження заповідних територій.

За визначенням пам'ятками природи оголошують окремі унікальні природні об'єкти, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне і пізнавальне значення, з метою збереження їх у природному стані [1]. Це може бути скеля, валун, дуже старе або екзотичне дерево, джерело води, озеро, болото тощо. Об'єкти і комплекси, оголошені пам'ятками природи, повністю вилучаються з господарського використання, тут забороняється будь-яка діяльність, що завдає їм шкоди. Це також може бути природоохоронна територія, на якій розташований окремий унікальний природний об'єкт, який охороняється державою і є цінним за своїм науковим, навчально-просвітницьким, історико-меморіальним або культурно-естетичним значенням. До пам'яток природи належать, наприклад, унікальні геологічні відслонення, печери, водоспади, метеоритні кратери тощо.

Залежно від екологічної, наукової, історико-культурної цінності, пам'ятки природи можуть бути загальнодержавного або місцевого значення. Залежно від об'єкта, що охороняється, пам'ятки природи поділяються на:

- ботанічні;
- гідрологічні;
- геологічні;
- комплексні;
- зоологічні.

Досліджено наукову, освітню, історико-культурну, природоохоронну та інші цінності пам'яток природи.

Результати досліджень. Для забезпечення екологічно збалансованого розвитку, збереження популяцій видів рослин і тварин в Рівненській області створено та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої станом на 01.09.2019 року віднесено 315 територій та об'єктів загальною площею 206,9 тис. га, що складає 10% від загальної площі області.

До найбільш визначних об'єктів ПЗФ області належать: Рівненський природний заповідник, Національний природний парк «Дермансько-Острозький», три регіональні ландшафтні парки, такі як «Прип'ять-Стохід», «Надслучанський», «Дермансько-Мостівський», Державний дендрологічний парк Березнівського лісового коледжу, Рівненський зоологічний парк.

У Рівненській області нараховується 70 пам'яток природи, що становить 22% від усіх об'єктів природно-заповідного фонду області. Із них 8 – загальнодержавного значення та 62 пам'ятки природи місцевого значення (рис. 1). До найбільш відомих належать «Юзефінська дача», урочища «Нетреба» та «Олександрівка», озеро «Стрільське».

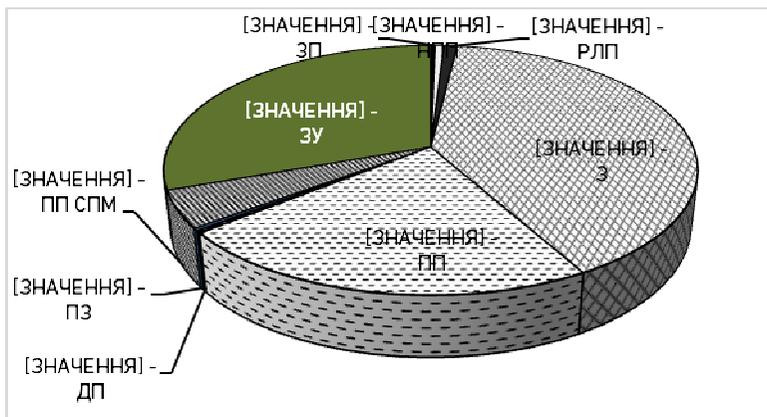

Рис. 1. Розподіл об'єктів природно-заповідного фонду за кількістю станом на 01.09.2019 р.:

1 природний заповідник, 2 національні природні парки, 3 регіональні ландшафтні парки, 126 заказників, 70 пам'яток природи, 1 дендрологічний парк, 1 зоологічний парк, 15 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 96 заповідних урочищ

Найбільша кількість пам'яток природи області знаходиться у Березнівському районі – 12, у Гошанському – 8, у Сарненському – 7, із них 1 об'єкт загальнодержавного значення; по 6 об'єктів у Радиви-

лівському, Здолбунівському та Дубровицькому районах, причому в останньому – 1 загальнодержавного значення; у Рівненському та Дубенському – по 5 об'єктів (в останньому 1 – загальнодержавного значення), у Рокитнівському – 3, 2 із них загальнодержавного значення; по 2 об'єкти у Володимирецькому, Зарічненському, Острозькому районах, в останньому обидві пам'ятки природи загальнодержавного значення, по 1 об'єкту нараховується у Корецькому, Костопільському та Демидівському районах Рівненської області (рис. 2).

У області нараховується 5 типів пам'яток природи: геологічні, гідрологічні, зоологічні, ботанічні, комплексні. Найбільша кількість пам'яток природи ботанічного типу – 38, гідрологічних пам'яток – 15, комплексних – 14, геологічних – 2, зоологічних – 1. Ботанічні пам'ятки природи становлять 51% від усіх, гідрологічні – 24%, комплексні – 21%, геологічні – 3%, зоологічні – 1%.

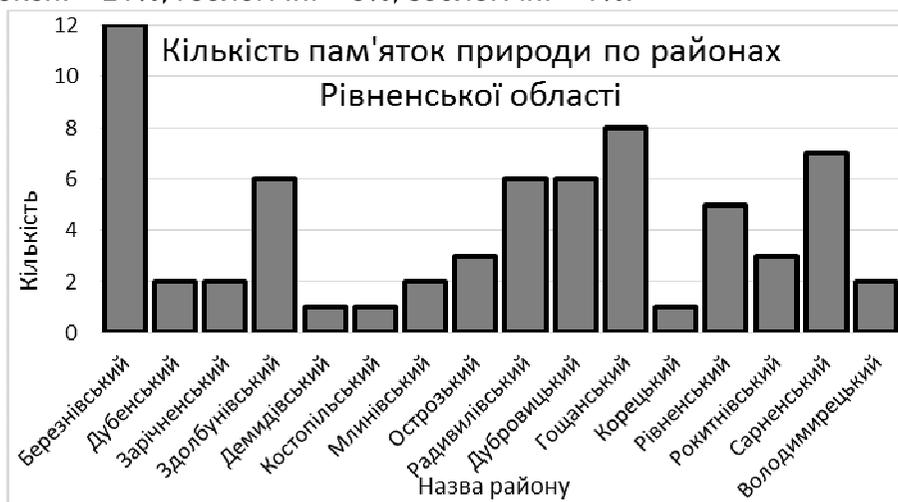

Рис. 2. Кількість пам'яток природи по районах Рівненської області

Серед всіх пам'яток природи нами було проведено вибірку за окремим найменуванням об'єктів: дерево, озеро, джерело, криниця, болото, рідкісні види рослин, рідкісні види тварин, червонокнижні види, відклади та відслонення. Результати досліджень подано в таблиці.

Кількість пам'яток природи за вибіркою

Найменування об'єктів за вибіркою	Кількість	Із них загальнодержавного значення
дерево	22	2
озеро	4	2
джерело	10	1
криниця	1	
болото	2	1
рідкісні види рослин	19	4
рідкісні види тварин	1	1
червонокнижні види	6	
відклади та відслонення	2	

За даними таблиці для наочності було побудовано колову діаграму розподілу пам'яток природи Рівненської області за вибіркою (рис. 3). З діаграми видно, що серед пам'яток природи області найбільший відсоток (32%) займають окремі дерева та рідкісні види рослинності (28%), найменше окремих криниць та рідкісних відкладів та відслонень – (по 1%).

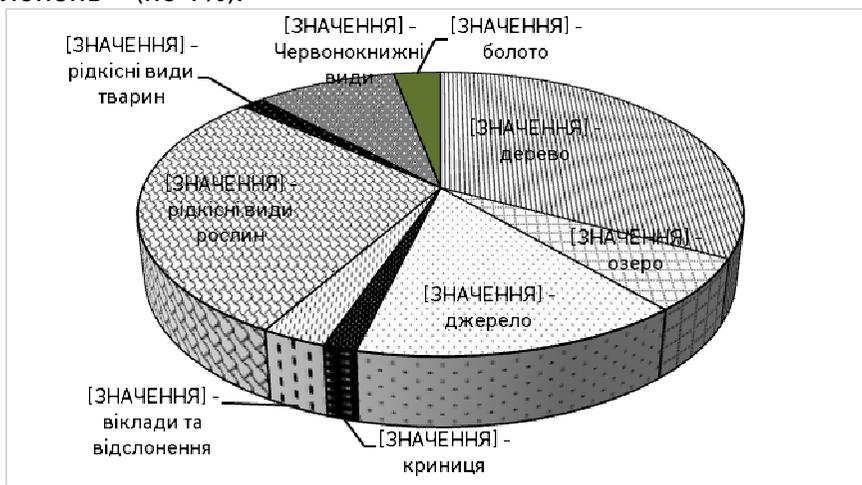

Рис. 3. Розподіл пам'яток природи Рівненської області за вибіркою

На прикладі найбільш цінних пам'яток природи Рівненської області було проведено оцінку стану даних об'єктів ПЗФ за встановленою схемою. Наводимо приклад.

1. Назва об'єкта: Кар'єр кембрійських глин.
2. Тип об'єкта: Геологічна пам'ятка природи місцевого значення.
3. Рік створення об'єкта ПЗФ: Створено рішенням Рівненського облвиконкому № 379 від 30.10.1979 р.

4. Назва підприємства, організації, установи-землекористувача або землевласника, у віданні якого знаходиться заповідний об'єкт: перебуває у віданні Шпанівської сільської ради.

5. Адміністративне розташування та місце знаходження заповідного об'єкта: пам'ятка природи розташована на першій надзаплавній терасі правого берега Горині в межах північно-східної околиці с. Хотин.

6. Рекреаційна цінність: Статус надано для збереження місць виходу на денну поверхню відкладів глин Кембрійського періоду. Територія пам'ятки природи – це колишній кар'єр на першій надзаплавній терасі правобережжя Горині. Серед глини трапляються уламки дрібнозернистих пісковиків з хвилеподібними «знаками». У стінці кар'єру (в обриві) безпосередньо під ґрунтово-рослинним шаром трапляються гнізда і лінзи голубуватих глин, які використовуються в народній медицині. Виходи глин мають наукове та пізнавальне значення, адже є одним із небагатьох виходів осадових порід протерозою в Рівненській області.

7. Сучасний стан: Відсутні знаки або таблички, які б інформували про пам'ятку природи. Територія засмічена.

Так, у Рівненській області були відшукані й заповідані дерева, пов'язані з історичними особами, подіями, спогадами. Це дуби, тополі, що мають обхват стовбура на висоті 1,3 м від землі більше 4 м, липи, каштани, клени, біла акація, бук, в'яз, сосна, ясен – більше 3 м, береза – більше 2 м, верба – більше 5 м. Навколо заповіданого дерева (пам'ятки природи) необхідно встановити невеличку огорожу (зазвичай 10x10 м) та інформаційний охоронний знак.

Висновки. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення та рекомендації даної роботи спрямовано на подальше поглиблення уявлень про пам'ятки природи Рівненської області, обґрунтування і розробки системи заходів щодо раціонального використання, відтворення і розвитку ПЗФ.

В результаті досліджень були запропоновані шляхи оптимізації стану пам'яток природи Рівненської області.

Для покращення стану досліджуваних пам'яток природи, нами пропонуються наступні заходи та рекомендації:

- потрібно встановити відповідні знаки про статус пам'ятки природи (геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Кар'єр кембрійських глин», Рівненський район);
- необхідне підтримання належного санітарного стану території пам'яток природи (геологічна пам'ятка природи місцевого значення «Базальтові стовпи», Костопільський район);
- провести ремонт огороження навколо об'єктів (ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Віковичний каштан», Рівненський район).

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.1992. № 2456-ХП. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-1> (дата звернення: 15.05.2019). 2. Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи / Шеляг-Сосонко Ю. Р., Дубина Д. В., Вакаренко Л. П. та ін. Київ : Хімджест, 2003. 248 с. 3. Попович С. Ю. Природно-заповідний фонд України: аналіз та заходи реорганізації. *Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття: стан та перспективи*. К. : В-во «Хімджест», 2003. С. 73–92. 4. Природно-заповідний фонд Рівненської області. Держ. упр. охорони навколиш. природ. середовища в Рівнен. обл. Рівнен. центр маркетингових досліджень / автор й упоряд. : Г. М. Антонова та ін. ; наук. ред. Ю. М. Грищенко; передм. : П. Д. Колодич, Ю. М. Грищенко, Г. М. Микитин; фотоіл. Б. М. Берташ. Рівне : Волин. обереги, 2008. 216 с. 5. Токар О. І. Території та об'єкти природно-заповідного фонду в системі ресурсів рекреації і туризму Рівненської області. *Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Рівнен. природ. заповідника (м. Сарни, 11-13 черв. 2009 р.) / Рівнен. природ. заповідник ; редкол. : М. Д. Будз, Н. О. Волошинова, Ю. М. Грищенко та ін. Рівне : Рівнен. друк., 2009. 936 с. 6. Грищенко Ю. М. Основи заповідної справи. Рівне : РДТУ, 2000. 239 с.

REFERENCES:

1. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.06.1992. № 2456-KhP. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-1> (data zvernennia: 15.05.2019). 2. Zberezhennia i nevysnazhlyve vykorystannia bioriznomanittia Ukrainy: stan ta perspektyvy / Sheliakh-Sosonko Yu. R., Dubyna D. V., Vakarenko L. P. ta in. Kyiv : Khimdzhest, 2003. 248 s. 3. Popovych S. Yu. Pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy: analiz ta zakhody reorhanizatsii. *Zberezhennia i nevysnazhlyve vykorystannia bioriznomanittia: stan ta perspektyvy*. K. : V-vo «Khimdzhest», 2003. S. 73–92. 4. Pryrodno-zapovidnyi fond Rivnenskoï oblasti. Derzh. upr. okhorony navkolysh. pryrod. seredovyscha v Rivnen. obl. Rivnen. tsentr marketynhovykh doslidzhen / avtor i uporiad. : H. M. Antonova ta in. ; nauk. red. Yu. M. Hryshchenko; peredm. : P. D. Kolodych, Yu. M. Hryshchenko, H. M. Mykytyn; fotoil. B. M. Bertash. Rivne : Volyn. oberehy, 2008. 216 s. 5. Tokar O. I. Terytorii ta obiekty pryrodno-zapovidnogo fondu v systemi resursiv rekreatsii i turyzmu Rivnenskoï oblasti. *Zberezhennia ta vidtvorennia bioriznomanittia pryrodno-zapovidnykh terytorii* : materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 10-richchiu Rivnen. pryrod. zapovidnyka (m. Sarny, 11-13 cherv. 2009 r.) / Rivnen. pryrod. zapovidnyk ; redkol. : M. D. Budz, N. O. Voloshynova, Yu. M. Hryshchenko ta in. Rivne : Rivnen. druk. 2009. 936 s. 6. Hryshchenko Yu. M. Osnovy zapovidnoi spravy. Rivne : RDTU, 2000. 239 s.

Klymenko M. O., Doktor of Agricultural Sciences, Professor, Borshchevska I. M., Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Stetsiuk L. M., Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Budnik Z. M., Assistant (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

ASSESSMENT OF THE NATURAL MONUMENTS STATE

The state of the monuments of the Rivne region was evaluated. A sample of all nature monuments was collected by name of the object: tree, lake, spring, well, marsh, rare plant species, rare animal species, red-book species, sediments and outcrops. Measures and recommendations for improving the state of nature monuments are offered. Nature sites, as nature reserves, are the core of the "ecological framework" of natural regions. Their presence ensures ecological balance. They also play a huge role in ensuring sustainable development, preserving the most unique natural complexes and landscapes, preserving the gene pool of flora and fauna. The main task of nature monuments is to preserve the natural complexes in their natural state. These are unique, valuable in ecological, scientific, cultural and aesthetic terms, natural complexes, as well as objects of natural and artificial origin, for which the special protection regime is established.

Keywords: natural monument, selection, geological, hydrological, zoological, botanical, complex natural monuments, nature reserve fund.

Клименко Н. А., д.с.-х.н., профессор, Борщевская И. М., к.с.-х.н., доцент, Стецюк Л. Н., к.с.-х.н., доцент, Будник З. Н., ассистент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ПАМЯТНИКОВ ПРИРОДЫ РИВНЕНЩИНЫ

Проведена оценка состояния памятников природы Ривненщины. Была проведена выборка среди всех памятников природы по отдельным наименованиям объектов: дерево, озеро, источник, колодец, болото, редкие виды растений, редкие виды животных, красно-книжные виды, отложения и обнажения. Предложены меры и рекомендации для улучшения состояния памятников природы области.

Ключевые слова: памятник природы, выборка, геологические, гидрологические, зоологические, ботанические, комплексные памятники природы, природно-заповедный фонд.